

mokratická asociácia a Komunistický manifest, K. Takakusajihó *Luis Blanc*, *asociанизmus vo Francúzsku a Marx* a T. Shibuu *Edičné problémy s prípravou novej edície Nemeckej ideológie*. Matoba upozorňuje na to, že autormi *Komunistického manifestu* neboli Marx a Engels ale Liga komunistov (v prvom vydaní nie sú uvedené ani ich mená), a ukazuje, že zdrojom marxizmu nebola len nemecká klasická filozofia, francúzsky socializmus a anglická politická ekonómia, ale aj belgický internacionalizmus a aliancia komunistov a demokratov. Takakusaji sa venuje rozboru rôznych interpretácií pojmu asociácia v predmarxovskom období a u Marxa. Osobitnú pozornosť venuje najmä rozdielu medzi „asociáciou robotníkov“ a „asociáciou robotníkov a kapitalistov“, ako aj rozdielu medzi asociáciou a komúnou. Shibuya porovnáva rôzne vydania *Nemeckej ideológie* a poukazuje na ich nejasnosti. Zastáva názor, že rukopis je spoločným dielom oboch jej autorov. Problém vidí v tom, že početné vsuvky a úpravy, ktoré Marx a Engels vnášali do textu, nie sú v tlači jasne odlišené (odlišným typom písma a pod.).

Možno súhlasiť s T. Carverom, že kniha japonských autorov *Marx pre 21. storočie* je významné dielo, ktoré ťažko bude možné obísť pri (pozitívnom alebo negatívnom) hodnotení Marxa a jeho významu pre súčasnosť a nastávajúce storočie.

Václav Černík

prof. PhDr. Václav Černík, DrSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR

KONTRAFAKTUÁLNA TEÓRIA PRÍČINNOSTI

JOHN COLLINS – NED HALL – L. A. PAUL (eds.): *Causation and Counterfactuals (Príčinnosť a kontrafaktuality)*. Cambridge, Mass.: The MIT Press 2004, 481 p.

Americký filozof David Lewis vo svojej stati *Causation* z roku 1973 vyhlásil, že je najvyšší čas prestať s pokusmi o reparáciu problematickej regularitnej koncepcie príčinnosti a predložil svoju vlastnú kontrafaktuálnu teóriu. Od tých čias sa jeho koncepcii dostalo značnej pozornosti. Stala sa jednou z nadiskutovanejších teórií príčinnosti 20. storočia. Publikácia *Causation and Counterfactuals* vhodne približuje stav diskusie v 30. rokoch po zverejnení Lewisovej priekopníckej state. Väčšina obsiahnutých prác bola napísaná špeciálne pre tento zborník. Ich cieľom je zmapovať stav kontrafaktuálnej teórie, avšak viaceré príspevky postihujú aj širšiu oblasť filozofie príčinnosti. Hoci editori nerozdelili 19 štúdií do jednotlivých skupín, zakaždým sa niekoľko prác venuje podobným témam, napríklad problematike kauzálnych relát (t. j. členom kauzálneho vzťahu), zapríčineniu s absenciou, probabilistickým koncepciami príčinnosti, problému tranzitivity a pod.

Aby boli rozoberané problémy zrozumiteľnejšie, najskôr stručne predstavím niektoré predpoklady Lewisovej koncepcie. Zoberiem špendlík a zapichnem ho do predného kolesa na bicykli. Duša na kolese vyfučí. Keby nebolo môjho zapichnutia špendlíka, na prednom kolese by nebol defekt. Takže moje zapichnutie je príčinou defektu na prednom kolese. To je jadro

kontrafaktuálnej teórie príčinnosti. V kauzálnom vzťahu sú udalosti, o ktorých platí, že *keby nebola nastala príčina, nebol by nastal účinok*. V prípade Lewisovej teórie sa totiž príčinnosť vymedzuje cez kontrafaktuálnu závislosť medzi udalosťami. Zjednodušene povedané, prvá udalosť zapríčiňuje druhú práve vtedy, keď druhá kontrafaktuálne závisí od prvej. Kontrafaktuál je pritom podmienkové tvrdenie, ktorého antecedent je nepravdivý (podľa niektorých autorov by dokonca nemusel mať pravdivostnú hodnotu) a má podobu „Keby bolo nastalo *A*, bolo by nastalo *B*“. (Napríklad: „Keby bol Jano riaditeľ, mal by služobné auto.“ Z tohto tvrdenia je jasné, že Jano nie je riaditeľ.) Ako určiť pravdivostnú hodnotu kontrafaktuálu? A ako ju určiť najmä vtedy, keď hovorí o tom, čo nie je skutočnosť? Tomuto problému sa venovalo viacero autorov. Lewis na určenie pravdivosti využíva porovnávanie možných svetov. Kontrafaktuál je pravdivý, ak možný svet, v ktorom sú antecedent aj konzekvent pravdivé, je bližší skutočnému svetu než svet, v ktorom je antecedent pravdivý a konzekvent nepravdivý. Vráťme sa však k samotnej príčinnosti. Pozrime sa na niektoré z najzaujímavejších kapitol recenzovanej knihy.

Prehľadný výpočet sporných miest pôvodnej kontrafaktuálnej koncepcie, ale aj možných riešení prináša samotný Lewis v stati *Causation as Influence*. Podľa neho sú diskutabilné najmä prípady redundantnej príčinnosti – situácie, keď disponujeme viac ako jednou potenciálnou príčinou. Suzy a Billy hádžu kameňom do tej istej fľaše. Keď Billy vidí, že Suzy už hodila a fľaša sa rozbila, on kameň nehodí, hoci bol pripravený. Keby však nehodila Suzy, fľaša by sa aj tak rozbila, lebo by hodil Billy. (Tieto príklady sú modelované so zámerom spochybníť jednoduchú kontrafaktuálnu závislosť. Závisia pritom od množstva dodatočných predpokladov, napríklad od predpokladu, že keby Suzy nehodila, Billy by naozaj hodil, a navyše by sa do fľaše aj trafil, a pod.) Ako potom dosiahnuť, aby kontrafaktuálna teória správne určila hod Suzy za príčinu (hoci rozbitie fľaše nie je od neho *priamo* kontrafaktuálne závislé)? Lewis to rieši už v stati *Causation* pomocou kauzálnej reťaze. Hod Suzy (*c*) je príčinou rozbitia (*e*) práve vtedy, keď jestvuje nejaký medzičlánok, napríklad let kameňa tesne pred fľašou (*d*), pričom platí, že *e* je kontrafaktuálne závislé od *d* a *d* je závislé od *c*. Hod Suzy je príčinou, pretože jej hod, a nie prípadný Billyho hod, je s rozbitím spojený takouto reťazou. To bol prípad tzv. skorého predídenia [early preemption]. Ako Lewis rieši zložitejšie neskoré predídenie [late preemption]? Suzy a Billy hodia naraz, ale jej kameň priletí k fľaši o čosi skôr a rozbije ju. Mali by sme povedať, že jej hod je príčinou, ale nemôžeme, keďže medzi *c* a *e* niet medzičlánku (ktorý by nebol aj medzi hodom Billyho a rozbitím) a neexistuje tu ani kontrafaktuálna závislosť, pretože keby nedošlo k *c*, Billyho kameň by fľašu aj tak rozbil. (V tomto prípade sa okrem iného predpokladá, že kameň Suzy letí len o milisekundu skôr ako Billyho kameň, že medzi poslednou pozíciou prvého kameňa pred rozbitím fľaše a samotným rozbitím niet medzičlánku a navyše, že o milisekundu oneskorený kameň Billyho by bol pri rozbíjaní rovnako úspešný.) Lewis zvažuje riešenie, podľa ktorého možno nájsť kontrafaktuálnu závislosť medzi výskytom *c* a presným časom alebo spôsobom výskytu *e*. Keby Suzy nebola kameň hodila, fľaša by sa nerozbila presne tým istým spôsobom (alebo v tom istom čase), ako sa rozbila. Billyho hod by ju rozbil trochu inak alebo o milisekundu neskôr (s. 87). Na pozadí takýchto úvah Lewis nakoniec predkladá upravenú verziu svojej pôvodnej teórie: *c* je príčinou *e* práve vtedy, keď jestvuje reťaz *vplyvov* [influences] od *c* k *e*, pričom *c* *vplyva* na *e* práve vtedy, keď úprava (spôsob výskytu) *e* je kontrafaktuálne závislá od úpravy (spôsobu výskytu) *c* (s. 91). To znamená, že keby Suzy hodila o niečo razantnejšie, fľaša by sa rozbila trochu iným spôsobom, preto príčinou je hod Suzy. Niektorí autori vyhlasujú, že Lewis tým predkladá novú koncepciu. V zásade však ide o prepojenie kontrafaktuálnej teórie s dávnejšie známou manipulačnou teóriou (venovali sa jej napr. R. G. Collingwood a G. H. von Wright), ktorá stanovuje, že manipuláciu na strane príčiny sprevádza zmena účinku.

Rôznym prípadom redundantnej príčinnosti (napr. predídeniu [preemption], pretromfnuti [trumping] a pod.) sa v zborníku venujú aj Jonathan Schaffer (*Trumping Preemption*), John Collins (*Preemptive Prevention*), Stephen Yablo (*Advertisement for a Sketch of an Outline of a Prototheory of Causation*) a David Coady (*Preempting Preemption*). Viacerí z nich nielen konštruujú mysliteľné protipríklady Lewisovej kontrafaktuálnej koncepcie, ale zvažujú aj možné úpravy. Alternatívnym analýzám príčinnosti sa venujú aj Ned Hall (*Two Concepts of Causation*), Ceil Maslen (*Causes, Contrasts, and the Nontransitivity of Causation*) a D. M. Armstrong (*Going through the Open Door Again: Counterfactual versus Singularist Theories of Causation*).

Ďalším zaujímavým problémom, ktorému sa venuje viacero príspevkov, je zapríčiňovanie s absenciou. Pozornosť si zaslúžia najmä kapitoly Helen Beebe (*Causing and Nothingness*) a D. Lewisa (*Void and Object*). Flora sľúbila susedovi, že mu poleje kvety. Flora to neurobila a kvety vyschli. Môžeme preto povedať, že príčinou vyschnutia kvetov je to, že ich Flora nepoliala. Problém je v tom, že do kauzálneho vzťahu potrebujeme nejaké vhodné entity, napríklad udalosti, medzi ktoré však podľa niektorých autorov absencie nepatria. Ako môže neprítomnosť niečoho spôsobiť výskyt udalosti? Beebe poukazuje na to, že ak do kauzálneho vzťahu vpustíme jednu absenciu, tak sa pretrhne hrádza s kvázipríčinami. Keby anglická kráľovná spomínané kvety poliala, nevyschli by, a preto aj jej nepoliatie (a množstvo ďalších absencií) možno zaradiť medzi príčiny. Oponent môže poukázať na to, že Flora (na rozdiel od kráľovnej) mala poliať susedove kvety, a preto príčinu treba hľadať v jej (a nie v kráľovni) nepoliatí. Beebe však upozorňuje, že takéto normatívne aspekty nemôžeme vpustiť do metafyziky príčinnosti (s. 296). (Vychádza pritom z tradičného predpokladu, že metafyzika je o tom, čo *je*, a nie o tom, čo *by malo byť*.) Podľa autorky je najlepším riešením nepovažovať absencie za kauzálne reláta a náš zvyk hovoriť takýmto spôsobom objasniť nedostatočným rozlišovaním medzi samotnou príčinnosťou a kauzálnym vysvetlením. Podľa Beebe by sme mali správne povedať, že nepoliatie vysvetľuje vyschnutie. Beebe vlastne nadväzuje na Lewisa a tvrdí, že kauzálne vysvetlenie udalosti podáva určité informácie z jej kauzálnej histórie. Podľa nej tieto informácie sa nemusia týkať len príčin, a preto v ich rámci možno spomenúť i absencie (s. 305). Tento krok Beebe je diskutabilný. Patria medzi informácie o kauzálnej histórii aj kauzálne nesúvisiace udalosti? Čo všetko potom možno zahrnúť do kauzálneho vysvetlenia? Hoci sa Beebe presunutím absencií do vysvetlení elegantne vyrovnáva s jazykovou praxou, otvára nové otázky v oblasti kauzálneho vysvetlenia.

Inak sa s problémom absencií vyrovnáva D. H. Mellor v kapitole *For Facts as Causes and Effects*. Podľa neho príčinnosť môže nastať aj medzi faktmi. Navyše, príčinnosť medzi negatívnymi faktmi (absenciami) podľa neho nespôsobuje žiadny problém. Podľa Mellora je úspech pri riešení tohto problému podporným dôvodom, prečo by sme mali prijať jeho chápanie príčinnosti.

L. A. Paul v príspevku *Aspect Causation* navrhuje, aby sme za kauzálne reláta považovali aspekty. Autorka najskôr poukazuje na problém tranzitivity, s ktorým sa nedokážu vyrovnáť bežné teórie, kde sú relátami udalosti. Tranzitivita príčinnosti znamená, že ak *c* je príčinou *d* a *d* je príčinou *e*, tak *c* je príčinou *e*. Suzy si pri lyžovaní zlomí pravé zápästie, čo spôsobí, že večer napíše filozofickú štúdiu ľavou rukou. Keby túto štúdiu nebola napísala (a nenastalo by množstvo ďalších udalostí), neboli by ju publikovali v časopise (s. 207). Za určitých predpokladov („hrubozrnné“ poňatie udalostí) je teda jej nehoda príčinou publikovania. Podľa Paul sa takejto absurdnej tranzitivity zbavíme, ak za reláta budeme považovať aspekty – výskyty vlastností u udalostí alebo jednotlivín. Znamená to, že nie zranenie, ale to, že išlo o zranenie *na pravej ruke* (aspekt) zapríčinilo napísanie štúdie *ľavou rukou* (aspekt). *Lavoruké* napísanie však nebolo príčinou toho, že štúdia bola publikovaná, pretože tento aspekt spôsobilo *kvalitné*

napísanie štúdie (s. 211). Takto Paul ruší absurdnú tranzitivitu.

Ostatné príspevky sa venujú pravdepodobnostnej príčinnosti (Igal Kvart: *Causation: Probabilistic and Counterfactual Analyses*; Murali Ramachandran: *A Counterfactual Analysis of Indeterministic Causation*; Christopher Hitchcock: *Do All and Only Causes Raise the Probabilities of Effects?*), ale aj rôznym iným otázkam súvisiacim s príčinnosťou (Peter Menzies: *Difference-making in Context*; Ned Hall: *Causation and the Price of Transitivity*; Tim Maudlin: *Causation, Counterfactuals, and the Third Factor*). Čo (okrem obligátnej prítomnosti Suzy a Billyho v príkladoch) charakterizuje väčšinu štúdií tohto zborníka? Autori sa zameriavajú na jednotlivé problémy kontrafaktuálneho prístupu k príčinnosti, detailne ich rozoberajú a ilustrujú na príkladoch. Svoju pozornosť väčšinou zameriavajú na nejaké sporné stanovisko a zvažujú alternatívne, z určitého hľadiska prijateľnejšie riešenie. Neprehliadnuteľnú úlohu pritom zohráva intuícia, prípadne zdravý rozum. Tie autorom často slúžia na to, aby odmietli oponentovo riešenie a podporili svoje vlastné.

Úlohu intuície pri posudzovaní určitej teórie príčinnosti si všímajú aj editori v úvodnej štúdií. Upozorňujú však, že hoci na ňu väčšinou treba prihliadať, niekedy ju možno aj ignorovať. Zaujímavý je najmä ich rozbor ôsmich prípadov, keď intuíciu možno obísť. Autori úvodnej štúdie prehľadne poukazujú na viaceré metodologické prístupy k analýze príčinnosti. Ich štúdiá pútavo a prístupne predstavuje aj základné problémy príčinnosti a prácu vykonanú na pôde kontrafaktuálnej teórie. Tento úvod preto ocenia najmä čitatelia, ktorí nesledovali polemiku v tejto oblasti. Vďaka nemu rýchlo získajú informácie potrebné na porozumenie nasledujúcim štúdiám.

Práca *Causation and Counterfactuals* poskytuje aktuálny pohľad do oblasti filozofie príčinnosti. Aj keď sa koncentruje na jednu teóriu, robí to kritickým spôsobom a v diskusii s inými prístupmi. Môže tak poslúžiť ako vhodný doplnok staršej antológie *Causation*, ktorú editovali Ernest Sosa a Michael Tooley (vyšla v roku 1993 vo vydavateľstve Oxford University Press). Jednoznačne možno konštatovať, že tieto dve práce obsahujú kľúčové štúdie z oblasti filozofie príčinnosti za posledné obdobie. Predstavenú publikáciu by preto rozhodne nemal obísť nik, kto sa o túto oblasť vážnejšie zaujíma. Predpokladám však, že upúta aj záujemcov o metafyziku, filozofiu vedy a analytickú filozofiu všeobecne.

Eugen Zeleňák

Mgr. Eugen Zeleňák, PhD.
Katedra filozofie Filozofická fakulta KU v Ružomberku
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
SR
e-mail: zelenak@fphil.ku.sk